

СЕКЦІЯ 12 ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

УДК 340.12

УРАХУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ ПІД ЧАС ФОРМУВАННЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ В НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ СИСТЕМИ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Бровко Н.І., к. ю. н., доцент,
доцент кафедри теоретико-правових та соціально-гуманітарних дисциплін
Білоцерківський національний аграрний університет

Статтю присвячено актуальному питанню формування правосвідомості осіб, до повноважень яких належить реалізація поліцейських функцій із метою дотримання у суспільстві законності та конституційно визначених критеріїв публічної безпеки. На підставі аналізу організації навчального процесу особового складу та керівників поліцейських підрозділів країн ЄС та США автор робить висновок щодо необхідності запровадження ступінчатого навчання та професійної підготовки поліцейських кадрів у вітчизняних навчальних закладах системи МВС.

Ключові слова: *казус, поліція, правоохоронець, правосвідомість, правова культура, процесуальна справедливість.*

Стаття посвячена актуальному вопросу формирования правосознания лиц, в полномочия которых входит реализация полицейских функций с целью получения в обществе законности и конституционно определенных критериев публичной безопасности. На основании анализа организации учебного процесса личного состава и руководителей полицейских подразделений стран ЕС и США автор делает вывод о необходимости введения ступенчатого обучения и профессиональной подготовки полицейских кадров в отечественных учебных заведениях системы МВД.

Ключевые слова: *казус, полиция, милиционер, правосознание, правовая культура, процессуальная справедливость.*

Brovko N.I. TAKING INTO ACCOUNT THE EUROPEAN EXPERIENCE IN FORMATION OF THE PERSON'S LEGAL CONSCIOUSNESS IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF THE SYSTEM OF LAW-ENFORCEMENT BODIES

The article is devoted to the actual issue of forming the legal consciousness of individuals whose powers include the implementation of police functions in order to comply with the rule of law and constitutionally defined criteria of public security. Based on the analysis of the organization of the educational process of the personnel and the leaders of the police units of the EU and the USA, the author concludes on the necessity of introduction of step-by-step training and training of police personnel in the domestic educational institutions of the Ministry of Internal Affairs.

According to the ontology dogmas as a branch of philosophy, which studies the laws of the environmental impact on the existence of an individual, the transformation of socio-economic relations, ideological orientation and the moral and cultural foundations of the life of modern domestic society is accompanied by crisis phenomena in many spheres of individual life.

Under such circumstances, law enforcement officers (as a compulsory participant in national measures to respect the rule of law and constitutionally defined public safety criteria) are among the first to face the problem of the need to form a new paradigm not only for relations with the population, but also for the direction of their activities in general. It is about the urgency of reforming the structure of law enforcement agencies and legislative regulation of activities. However, the transition to modern standards of education in order to form a general and legal culture (as obligatory elements of the legal awareness of law enforcement officers, in particular police officers) is equally important factor that should contribute to the positive result of reform activities.

Key words: *incident, police, law enforcement officer, legal consciousness, legal culture, procedural justice.*

Постановка проблеми. Згідно з догмами онтології як розділу філософії, який вивчає закономірності впливу навколишнього середовища на буття особистості. Трансформація соціально-економічних відносин, ідеологічної спрямованості та морально-культурних засад життєдіяльності сучасного вітчизняного суспільства супроводжується кризовими явищами у багатьох сферах життя індивіда.

За таких умов правоохоронці (як обов'язковий учасник загальнодержавних заходів щодо дотримання законності та конституційно визначених критеріїв публічної безпеки), мабуть, одними з перших постають перед проблемою необхідності формування нової парадигми не тільки взаємовідносин із населенням, а спрямованості своєї діяльності загалом. Ідеться про нагальність реформування структури правоохоронних органів та

законодавчого регулювання діяльності. Однак не менш важливим фактором, який має сприяти досягненню позитивного результату реформаторської діяльності, є перехід на сучасні стандарти виховання з метою формування загальної та правової культури (як обов'язкових складників правосвідомості правоохоронців, зокрема поліцейських).

Метою статті є здійснення аналізу питання формування правосвідомості осіб, до повноважень яких належить реалізація поліцейських функцій.

Ступінь розробленості проблеми. Дослідженню окремих аспектів зазначених питань присвячено низку праць та наукових розвідок вітчизняних і зарубіжних правознавців, зокрема Р. Андрусишина, О. Ануфрієнка, В. Бесчастного, А. Бондарева, А. Гетьмана, О. Данильяна, Ю. Заніка, М. Козяра, О. Костенка, М. Костицького, Н. Кушакової-Костицької, М. Никифорова, В. Ортинського, М. Руг, Р. Сербина, М. Смита, С. Тихомирова, В. Фурси, М. Цимбалюка, О. Чорнобай та багатьох інших.

Незважаючи на значну кількість публікацій, питання, пов'язані з визначенням закономірностей генезису процесу формування правосвідомості осіб, які уповноважені виконувати поліцейські функції, в контексті імплементації зарубіжного досвіду виховної роботи з працівниками правоохоронних органів до вітчизняного навчального процесу у вишах та інших навчальних закладах, усе ще лишаються малодослідженими.

Виклад основного матеріалу. Специфіка діяльності працівника правоохоронних органів полягає у тому, що вона формується під впливом онтологічних вимірів, які є відображенням соціального, економічного та політичного стану середовища, яке його оточує. Це зумовлює виникнення декількох соціально-психологічних конфліктних ситуативних суб'єктних детермінант, до головних із яких належать такі:

- варто у конкретному випадку дотримуватися верховенства права чи інколи можна керуватися відомим висловом капітана Жиглова про те, що «злочин повинен сидіти у в'язниці»;

- чи є морально-етична сторона свідомості правоохоронця вищою за можливість поліпшити своє матеріальне становище, зокрема шляхом сумнівних із точки зору закону дій;

- чи надає статус «охоронця закону» право зневажати законні вимоги та інтереси пересічного громадянина.

Англійський історик Дж. Дальберг-Актон свого часу сказав, що «будь-яка влада розбещує, абсолютна влада розбещує абсолютно». Саме тому виховання правосвідомості будь-якого посадовця, який отримав певні владні повноваження (тим паче працівника правоохоронного органу, від дій якого нерідко залежить реальний захист таких загальнолюдських цінностей, як життя, здоров'я, честь і гідність людини (аксіологічний вимір)) є важливим завданням відповідних навчальних закладів та суспільства в цілому.

У цьому контексті слід погодитися з тим, що правозастосовна діяльність за своєю суттю є не лише правоохоронною. Важливо розуміти, що вона є морально-етичною, що впливає на

правосвідомість осіб, які цю діяльність здійснюють» [1, с. 25]. Саме тому сучасна демократична та правова держава постійно відчуває нагальну потребу у висококваліфікованих юридичних кадрах, зокрема у правоохоронній сфері, які б володіли необхідними юридичними знаннями, були виховані у дусі високих правових ідеалів і загальнолюдських правових цінностей [2, с. 153].

Так, згідно з Рекомендаціями Кабінету Міністрів ЄС, до основних завдань правоохоронців із питань захисту загальнолюдських цінностей у демократичному суспільстві належать такі:

- захист і повага до фундаментальних прав і свобод людини, закріплених, зокрема у Європейській конвенції з прав людини;

- підтримка громадського спокою та правопорядку в суспільстві, керуючись принципом верховенства права;

- попередження та боротьба зі злочинністю;

- надання допомоги інститутам громадянського суспільства у їх законній діяльності [3].

Водночас слід зазначити, що у відношеннях між країнах ЄС діє організаційний і правовий принцип субсидіарності, згідно з яким Спільнота вдається до будь-яких заходів лише тоді, коли вони ефективніші за відповідні заходи на національному, регіональному або місцевому рівнях (виняток становлять сфери виняткової компетенції Спільноти).

У кожній європейській країні існує своя унікальна система підготовки відповідних фахівців для поліції, що склалася під впливом територіальних, історичних, політичних, соціально-економічних чинників і особливостей національних правових систем. У європейських вишах, що готують поліцейських, правове виховання розглядається у взаємозв'язку з іншими компонентами діяльності поліцейської організації, що охоплює і професійну підготовку кадрів.

Так, у низці європейських країн навчальні заклади поліції знаходяться в межах загальнодержавної системи освіти, в інших країнах підготовка поліцейських кадрів орієнтована на вузькопрофесійне поліцейське навчання.

Наприклад, підготовка норвезьких поліцейських здійснюється поліцейською академією. Поліцейська академія знаходиться в структурі Національного управління поліції Міністерства юстиції Норвегії. Підготовка поліцейських тут відбувається протягом трьох років, навчальна програма передбачає навчання безпосередньо в академії протягом першого та третього року навчання. На другому році навчання майбутні поліцейські проходять службу практику в поліцейських округах. Програмою підготовки майбутніх поліцейських передбачено вивчення таких дисциплін, як кримінальне право, кримінальне процесуальне право, цивільне право, адміністративне та дорожнє право, охорона місця події, кримінологія та криміналістика, попередження злочинності, попередження масових заворушень, а також низка інших дисциплін поліцейської спрямованості. По закінченню навчання поліцейські отримують диплом бакалавра. Окрім того, під час навчання є можливість пройти додатко-

ві курси, які спрямовані на закріплення теоретичних знань та формування професійних навичок залежно від потреб поліцейського округу, де буде проходити подальша служба поліцейського. В академії передбачена також можливість навчання в магістратурі [4, с. 52].

Основний курс підготовки співробітників бельгійської жандармерії триває один рік. Потім практика (один рік) в одному з оперативних (слідчих) відділів. Далі, після 3-х місяців навчання, – іспит. Унтер-офіцери можуть отримати звання офіцера після дворічного курсу навчання, що включає курс підготовки (9 місяців) у школі офіцерів [5, с. 22–23].

Як зазначив головний інспектор Регіонального центру підготовки Федеральної поліції Бельгії в місті Жюрбіз Марсель Сміт, ідеальна модель правової компетенції складається з таких елементів (рівнів поведінки):

- знання, вміння формувати навички, вміння використовувати досвід і здатність сформувати потенціал;

- узгодженість дій навчального закладу, поліції та практичної роботи з формування правової компетенції співробітників, заснована на принципі послідовності;

- управління людськими ресурсами, що дозволяє розділити загальну, спеціальну та технічну компетенції поліцейської системи [5, с. 22–23].

Загалом, європейські поліцейські навчальні заклади дотримуються концепції постійного і безперервного правового та професійного навчання співробітників поліції на всіх етапах професійної кар'єри.

Значна увага також приділяється модернізації навчального процесу. Вища школа поліції Німеччини структурно реформувалася у зв'язку з переходом у 2006 році до нової форми професійного навчання (відповідно до принципів Болонського процесу). Зміни спричинили не тільки перейменування самої освітньої установи, яка раніше називалася Академією управління поліції Німеччини, у Вищу школу поліції, але і реорганізація учбового процесу: учбові програми набули модульної структури (19 модулів за конкретними напрямками діяльності), був уведений кредитний спосіб оцінки отриманих знань [6, с. 192].

Після входження Польщі до Євросоюзу у Вищий школі поліції м. Щітно було запроваджено програму професійної підготовки кадрів поліції таких предметів, як міжнародне право, міжнародна взаємодія поліції і міжнародний контроль над злочинністю в межах ЄС в контексті прав людини і всієї системи європейського і міжнародного права в цілому.

Як зазначив щодо цього проректор школи доктор М. Руг, «для нормальної діяльності офіцер поліції повинен отримувати не тільки спеціальні знання, але і бути юридично освіченою людиною, що дуже важливо в демократичній державі» [7, с. 12].

Як правило, диплом про середню освіту є дійсно зовнішнім. Як чоловіки, так і дівчата мають право на навчання в поліцейській школі в усіх країнах, крім Туреччини, Хорватії та Словенії, де доступність для участі в програмі доступна лише для чоловіків. Після закінчення поліцейської гімназії випускники у Нідерландах

та Словацькій Республіці можуть негайно почати працювати співробітниками міліції, повністю виконуючи роботу поліції. У Хорватії, Фінляндії, Македонії та Словенії нові працівники міліції отримують професійну підготовку, перш ніж самостійно виконувати роботу поліції. У чотирьох інших країнах (Німеччині, Туреччині, Угорщині та Чехії) випускники повинні зараховуватись до певної форми навчання поліції, перш ніж вони почнуть працювати поліцейськими [8].

За даними опитування, проведеного у межах програми «*European systems of police education and training*», як правило, програми підготовки міліції коротші за освітні програми; вони можуть бути як короткими (один день), такі і довгими (більше року).

Ступінь середньої школи – це диплом, отриманий після закінчення початкової школи, як правило, після 12-го або 13-го навчального року (в деяких країнах це називається «гімназія»).

Коледж – ступінь, наданий коледжем або університетом для закінчення двох років навчання.

Вища професійна освіта – ступінь, наданий коледжем або професійним вищим навчальним закладом для завершення трирічної професійної програми навчання (в Німеччині називається «*Fachhochschule*» ступеня).

Диплом бакалавра – ступінь, присуджений коледжем або університетом для людини, яка пройшла ступінь бакалавра (4–5 років).

Ступінь магістра – перший ступінь магістра присуджується університетом (як правило, 2–3 роки навчання за ступенем бакалавра).

Докторський ступінь – найвищий ступінь, що надається університетом (3–4 роки навчання та/або дослідження поза ступенем магістра) [8].

Як зазначає у цьому контексті директор Єльського Центру юстиції М. Кіллетбаум, важливим фактором навчання правоохоронців є засвоєння так званих «принципів процесуальної справедливості», суть яких полягає у адаптації емпіричних даних, отриманих від дослідження та низки ідеальних цілей та політичних рішень, до практичної діяльності поліцейських департаментів.

На її думку, до таких принципів належать:

- процесуальна справедливість у межах внутрішньої ієрархії поліцейських департаментів;

- прозорість діяльності правоохоронних органів та співпраця з інститутами громадянського суспільства та територіальними громадами;

- постійні контакти між поліцією та громадськими групами, включаючи групи національних меншин, молодіжних субкультур, іммігрантів, що надає «громадськості голос» і сприяє прийняттю рішень справедливими та нейтральними способами [9, р.7]

На наш погляд, зазначені принципи тісно пов'язані з вихідною ідеєю європейського громадянського правового виховання, яка полягає у тому, що громадянином не народжуються, а ним стають.

Правове виховання офіцерів поліції в Австрії, Бельгії, Греції, Угорщині, Норвегії, Іспанії, Португалії, Швеції, Фінляндії, Ве-

ликобританії, як пише С. Тихоміров, – це безперервний процес, який починається з початкового етапу професійної підготовки; на провідних етапах вводяться спеціалізовані курси для старших офіцерів поліції [10, с. 67].

Сьогодні існує декілька розумінь правового виховання, як зазначається у юридичній літературі. «У широкому значенні правове виховання особистості – це багатобічний процес впливу на її правосвідомість і правову культуру, який включає вплив суспільного устрою життя, чинного законодавства, юридичної практики, моральної атмосфери, традицій суспільства, освіти та соціального навчання. У вузькому розумінні, правове виховання – це спеціальний, організований і цілеспрямований вплив на правосвідомість особи, підвищення рівня правової культури людини, групи людей, суспільства в цілому» [11, с. 31].

Громадянство, як слушно зауважує академік НАПрН України В. Тацій, – це конструктивна здатність втручатися або принаймні намір втручатися в життя спільноти. Відповідно до цього, один із головних принципів правового виховання – створення знання. Просте передання інформації зумовлює формування пасивних громадян, які сприймають знання дещо відстороненим від соціальних, економічних та політичних цілей. Коли ж знання стає власним світоглядним надбанням тих, хто навчається, то згодом має сформуватися зрілий, вільний, автономний та активний громадянин [12, с. 85].

При цьому орієнтиром у напрямі підвищення якості підготовки майбутніх зарубіжних та вітчизняних поліцейських, як пише Ю. Загуменна, дедалі частіше стає національно-патріотичне виховання майбутніх офіцерів поліції. Ті цінності та переконання, які були засвоєні під час навчання у виші, будуть визначальною мірою впливати на якість виконання поліцейським професійних обов'язків [13].

На протигагу європейській системі підготовки працівників правоохоронних органів характерною особливістю американської системи вищої юридичної освіти є те, що перевага віддається не запам'ятовуванню та завчанню, а розвиненню мислення і здібності до аргументації. Для досягнення цієї мети юридичні школи застосовують різноманітні методи активного навчання, що сприяє більш ефективному здійсненню правового виховання студентів. Однією з основних форм активного навчання є так званий «казусний метод», сутність якого полягає в такому: обраний конкретний казус (судове рішення) піддають порівняльному і критичному аналізу, виявляють правові принципи, покладені в основу цього рішення, тлумачать рішення, піддають взаємній критиці точки зору один одного тощо [14, с. 185].

Сформульовані зацікавленими відомствами федеральні програми боротьби з правопорушеннями надаються на розгляд директорові Адміністрації сприяння правозастосовної діяльності при міністерстві юстиції США (АСПД), який уже від імені уряду вносить їх на затвердження до конгресу США. Фінансування узгоджених із конгресом програм здійснюється за рахунок державного бюджету

і фондів АСПД. Вона ж несе відповідальність за підготовку професійних кадрів для реалізації федеральних програм боротьби з правопорушеннями [14, с. 190].

Висновки. Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що досвід організації ступінчатого навчання та професійної підготовки поліцейських кадрів, особливо керівників поліцейських підрозділів, не тільки представляє значний інтерес для вітчизняних навчальних закладів системи МВС, а й повинен бути імplementований до навчального процесу з урахування особливостей соціально-економічних відносин, ідеологічної спрямованості та морально-культурних засад життєдіяльності сучасного українського суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бондарев А.А. Правовая культура сотрудников полиции в контексте их профессиональной деятельности. Наука и практика. 2015. № 4. С. 25–27.
2. Андрусишин Р.М. Правове виховання працівників ОВС: теоретико-правовий вимір: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 216. 213 с.
3. Recommendation Rec (2001)10 of the Committee of Ministers to Member States on the European Code of Police Ethics, 19 September 2001. URL: <http://www.refworld.org/docid/43f5c7944.html> [2018, 07, 23].
4. Фурса В.В. Деякі факти про підготовку поліцейських у Норвегії як можливість запозичення передового досвіду розвиненої країни // Національна поліція Донеччини: проблеми становлення та стратегія розвитку – 2016: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (21 жовтня 2016 р., Маріуполь). Маріуполь, 2016. С. 51–53.
5. Смит М. Подготовка полицейских в Бельгии // Новые методики подготовки кадров полиции/милиции: материалы международного семинара. Москва, 2006. С. 22–23.
6. Бесчастный В.М. Перспективы реформирования органов внутренних дел Украины кризис призму західноєвропейського досвіду. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2011. № 3. С. 188–200.
7. Руг М. Юридические предметы в программе обучения Высшей школы полиции, современное состояние, перспективы развития // Проблемы развития образования, юридической науки и практики: материалы международной науч.-практ. конф. Минск, 2003. С. 10–18.
8. European systems of police education and training / Milan Pagon, Bojana Virjant-Novak, Melita Djuric, Branko. Policing in Central and Eastern Europe: Comparing First and Knowledge with Experience from the West. URL: <https://www.ncjrs.gov/policing/eur551.htm> [2018, 08, 12].
9. Quattlebaum M., Meares T., Tyler T. Principles of Procedurally Just Policing. The Justice Collaboratory at Yale Law School, January 2018. 85 p.
10. Тихоміров С.Н. Организация воспитательной работы с личным составом органов внутренних дел: курс лекцій. Москва, 2012. 160 с.
11. Гетьман А.П., Герасіна Л.М., Данильян О.Г. та ін. Правове виховання в сучасній Україні: монографія / за ред. В.Я. Тація, А.П. Гетьмана, О.Г. Данильяна. Харків, 2013. 440 с.
12. Гетьман А.П., Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Філософія правового виховання: навч. посіб. / за ред. А.П. Гетьмана, О.Г. Данильяна. Харків, 2012. 248 с.
13. Загуменна Ю.О. Національно-патріотичне виховання поліцейських як невід'ємна складова забезпечення внутрішньої безпеки України. Міжнародний науковий журнал Верховенство права, 2017. № 3. URL: <http://sd-vp.info/2017/natsionalno-patriotichne-vihovannya-politsejskih-yak-nevidyemna-skladova-zabezpechennya-vnutrishnoyi-bezpeki-ukrayini> [2018, 07, 24].
14. Клімова Г.П. Особливості американської моделі правового виховання // Правове виховання в сучасній Україні: монографія. Харків, 2010. С. 175–196.